A MASSZÓRA, MINT A ZSOLTÁROK MEGÉRTÉSÉNEK NÉLKÜLÖZHETETLEN ESZKÖZE

PROF. DR. HABIL ENGHY SÁNDOR PHD[1]
egyetemi tanár, rektor
Sárospataki Református Hittudományi Egyetem
https://doi.org/10.33031/ZRFS.2026.4.4

Ebben a tanulmányban jelentőségteljes összefüggéseket tárok fel a Masszórán belül. Ezek az összefüggések kizárólag a Masszóra[2] alapján fedezhetők fel, amely így nélkülözhetetlen a megértéshez. Olyan kapcsolatokra világítanak rá, amelyekhez a Masszórai széljegyzetek nélkül nem juthatnánk el, ezen összefüggések megértése pedig hatással van az adott szöveg megfelelő kontextusba helyezésére.

I perceive in this study meaningful connections within the Masorah. These connections can be discovered only on the basis of the Masorah, which therefore proves indispensable for understanding. They reveal relationships that we could not reach without the Masoretic marginal notes, and understanding these connections influences the proper contextualization of the given text.
Kulcsszavak: Masszóra, תֻּרוֹסָמ, szövegelemzés

1. A 4. zsoltár 7. versének[1] masszórája szerint amint erre a circellus utal, a ׀נָּסָה׀ kétszer fordul elő a Héber bibliában, egyszer ס״ה formában, egyszer pedig שא -ként írva:
[3]שא כת וחד כת סה חד בּ. Ezt a Leningrádi Kódex is megerősíti,[2] melynek az újabb kutatás sem mond ellent[3] és Weilhez hasonlóan megnevezik az előfordulási helyeket a Massora magna jelölésével összhangban: [3] Mm 3198.[4]

Ha a zsoltár szövegében a נסה -t elemezzük, a szakirodalom valóban együtt hozza a נסה - t és a נשא -t, azt állítva, hogy a נסה , a נשא ige olyan alakváltozata, amely kifejezetten a „felemelés” értelmét hordozza, arra fókuszál:
צורת־משנה של נש"א, במשמעות "הֵרִים".[5] A különböző szótárak, konkordanciák is ezt az

---

[1] sandor.enghy@gmail.com
[2] A masszóra (héberül: hagyomány) a héber Biblia (Ószövetség) szövegének helyes írását és olvasását rögzítő, egységesítő jelrendszer és tudomány.

utat követik.[6] Természetesen nem kötelező elfogadni ezt az álláspontot, mint ahogy a Septuginta fordítói sem a felemelésből indulnak ki, mely szerint a נסה a נשׂא ige változata lenne, hanem inkább a „jel, megjelölés" értelmét látják a נסה -ban, ezért adják vissza a szót az ἐσημειώθη – vel.[7] Ennek alapja lehet a נסס, a jelként való felemelés.[8] Van aki a נוס –t, a menekülés fogalmát részesíti előnyben,[9] így lesz a zsoltár ezen a ponton már nem is annyira kérés: emeld ránk orcád világosságát! Aki így érvel a נוס mellett, az könyörgéssel szemben sokkal inkább fájdalmat lát a zsoltárban: orcád világossága eltávozott rólunk.[10] Azért ehhez a panaszhoz Drivernek is magyarázatot kell fűznie, mert ez az értelmezés neki is csak úgy jön ki, hogy a szövegben a נֵסֶּה -t נֹסֶּה –nak olvassa. [11]
A rabbinikus magyarázatok egyértelműen a felemelés fogalmának tekintik a נֵסֶּה –t, a נסה-t denominatív igeként kezelve a נֵס főnévből eredeztetve és analógiákra hivatkoznak a zászló felemelésével kapcsolatban:[12] הֹרִימוּ נֵס - lift up a flag - Ézs 62,10; נִסֵּי אֹרִים - I shall raise my flag - Ézs 49,22.

A Midrás Tehillim a נסה-ban ugyanennek a kérésnek a megfogalmazását látja, vagyis hogy YHWH emelje fel Övéire orcájának világosságát, hiszen nincs más számukra, csak egyedül az: נסה עלינו אור פניך ה׳ …אין לנו אלא הארת פניך[13] Ehhez hasonló Rashi értelmezése is: הרם עלינו לנס את אור פניך - emeld fölénk jelként orcád világosságát.[14] Izráel ezekben a magyarázatokban bizonyságát adja annak, hogy YHWH világossága egyenlő számára az Ő jelenlétével, mely népe számára a szabadulás garanciája: הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃ (Zsolt 80,20).[15] Ḳimḥi a szövegben a nép vágyakozását úgy érti, hogy az az eljövendő világban látja kiteljesedni az Úr felragyogó világosságát.[16]

Nem véletlen tehát, hogy Weil נֵסֶּה –hoz kapcsolódó listájában ott van a YHWH uralma kiteljesedésére utaló dánieli igehely, mely szerint Nebukadneccar álma leleplezi a jövőt. Ebben összetörik a vas, a cserép, a réz, az ezüst és az arany, és minden emberi hatalom olyan lesz, mint nyári szérűn a pelyva, amelyet elvisz a szél (וְנִשָּׂא הֱמוֹן רוּחָא), és nyomát sem lehet találni (Dán 2,35).[17] Összhangban lehet ez a hivatkozás azzal, ami a Zsolt 4,7 üzenete. A zsoltárról ugyan nem sokat tudunk, de akármelyik nehéz helyzetben kötődik Dávidhoz, Dávidnak szüksége volt a YHWH királyságába vetett hitre: Ő ad győzelmet és világosságának fel kell ragyognia a legnagyobb sötétség ellenére. Így kapcsolódik Ibn Ezránál [18] YHWH orcájának odafordulása, felemelése, gyakorlatilag az Ő közelségének megtapasztalása, amint az az ároni áldásban is kifejezésre jut: יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו׃(4Móz 6,26).[19] Persze ez az értelmezés is csak akkor áll meg, ha a נסה - t a נשׂא változataként fogjuk fel, mint Ibn Ezra.

Mindenesetre a 4. zsoltár 7. verséhez kapcsolódó masszóra kiválóan húzza meg a vonalat a nehéz helyzetben lévő ember helyzetéből a jövő felé. Ha a dávidi üldöztetések konkrét idejére gondolunk Saul, Absolon alatt, vagy Isten népe életének Malakiás korában tapasztalt külső-belső kísértéseire,[20] mindegyik szituációra az volt a jellemző, hogy a megmaradás feltételét csak a YHWH-ba vetett hit garantálta. Az ember számára soha nem természetes, ha észreveszi YHWH munkáját maga körül. A nyomorúság mindig azt a kérdést teszi fel, hogy van-e értelme még YHWH ban, az Ő győzelmében bízni.[21] Ezt az összefüggést erősíti a masszóra másik igehelyre való

utalása is a 10. zsoltárban, mely szerint a zsoltáros azért könyörög, hogy az Úr álljon elő, emelje föl kezét (נְשָׂא יָדֶךָ - Zsolt 10,12), ne feledkezzen meg a nincstelenekről![22] A kéz felemelése a zsoltárban YHWH határozott fellépését sürgeti: Ő nem hagyhatja figyelmen kívül a gyengéket. A hitetlenek mondhatják, hogy nincs értelme Benne reménykedni, mert az erőtlennek nincs segítsége. Nem hiábavaló az Ő szabadításába vetett hit. A hitetlenek szégyenülnek majd meg.[23] Ez a zsoltár üzenete, mely alfabétikusan épül fel a 9. zsoltárral együtt, ezzel is kiábrázolva, hogy amit YHWH elkezd, azt be is fejezi. Amint a múlt, a történelem az Ő hatalmának bizonysága népe és a népek életében, a jövő is az Ő mindenek feletti hatalmát hirdeti annak ellenére, hogy olykor a nyomorult ebből nem lát semmit, az ellenség pedig örül, hogy mindent megtehet számonkérés nélkül. Lehet, hogy ebben az értelemben idézi Pál a 4. zsoltárt is mondván, hogy a történelem tanulságai alapján ne engedjen teret az ember a gonosznak még a haraggal sem, mert ahol a Sátán megveti a lábát,[24] ott veszélyezteti Krisztus követője az Úr hatalmának kibontakozását:

ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε (Zsolt 4,5)
ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε· (Ef 4,26).[25]

A nap lemenetele azt hirdeti: a kiszolgáltatottnak meg kell kapnia bérét (וְלֹא־תָבֹוא אֵלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא - 5Móz 24,15) és ebben nyilvánul meg a gazda részéről, hogy érti Isten szeretetének lényegét.[26] Isten népe hitelességének tulajdonképpen az a jele, hogy kiábrázolja életében minden eszközzel, minden időben, minden körülmények között az Ő uralmát.

A teljes Írás összefüggésében így kapcsolódik össze a masszórán keresztül a YHWH győzelmébe vetett hit, annak kiábrázolása, a jövő és a nyomorult reménysége: nem kérdés, hogy YHWH uralkodik (יְהוָה מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד (Zsolt 10,16).[27] Az sem, hogy érdemes Hozzá folyamodni segítségért.

A két masszóra által megjelölt szövegben a nyomorult könyörög, mert nem látható YHWH uralma:

נְסֵה־אֵלֵינוּ אוֹר פָּנֶיךָ יְהוָה׃ - Zsolt 4,7
נְשָׂא יָדֶךָ - Zsolt 10,12.

A harmadik hasonló szöveg csak megerősíti azt, amire már a második is utal, hogy YHWH felemeli a győzelmi jelet (נֵס - נְסֵה) és nincs igaza a hitetlennek, aki csak fájdalmat okoz annak aki hisz, mert kétségbe vonja YHWH jelenlétét az ember életében. Az események folyamatában YHWH hatalma a meghatározó tényező, az emberi királyságok összetört darabjait elviszi a szél (וְנָשְׂא הַמֹּון רוּחַ - Dán 2,35), és azoknak nyoma is eltűnik majd.

Bizonyára jelentőséggel bírnak ezek a masszóra által kijelölt szövegek, mert nemcsak a Zsolt 4-et idézi az Újszövetség, hanem a másik két hely kontextusát is, melyben az נְסֵה - נְשָׂא - וְנָשְׂא értendő.

Vagyis a Zsolt 10,16 YHWH királyi uralmáról szól. A szövegben szereplő főnevet a Jel 11,15 idézi a Szeptuaginta számozása szerint igei formában:

יְהוָה מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד - Zsolt 10,16
βασιλεύσει (Zsolt 9,37)
βασιλεύσει (Jel 11,15)[28]

Természetesen más a futurum üzenete a szituációhoz képest. A zsoltáros értelmezésében a nyomorult nyugodt lehet, mert már az adott pillanatban is YHWH uralkodik, noha ennek nincsenek jelei. A Szeptuaginta és az Újszövetség az igei formában a kibontakozásra teszi a hangsúlyt. Arra, hogy YHWH király lesz.[29] Emiatt lehet fontos Dán 2,35 is a Jelenések könyvében, mely YHWH végső győzelmét hirdeti meg minden istenellenes hatalom felett, mint Nebukadneccár álma. Az álomban szereplő szobor darabjait felkapja a szél, és azoknak nyoma sem marad (וְנִשְּׂא הַמֹּוץ רוּחָא וְכָל־אֲתַר לָא־הִשְׁתְּכַח לְהֹון) (Dán 2,35), mint a YHWH királyságával szemben álló gonosznak a Jelenések könyvében. A dánieli szövegrész a masszóra alapján azonosítható (וְנִשְּׂא), s ennek a szövegnek a folytatása fontos a Jelenések könyve írója számára, mert kifejezi, hogy a világbirodalmak szél által felkapott (וְנִשְּׂא) darabjainak nyoma sem marad. Ez a gondolat épül be a Jelenések könyvébe: akik fellázadnak Isten ellen, és megpróbálják uralmát megdönteni, mindannyian kudarcot vallanak. A régi elmúlik, nincs helye többé. Ez az új ég és föld születésének alapja. A valamiből valamennyinek a meghagyása (καταλειφθῆναι - καταλείπω - Dán 2,35) a Szeptuagintában található fogalom. Ehelyett a Jelenések könyve a Theodotion-féle fordítást hozza, mindkét idézetében:[30]

μηδὲν καταλειφθῆναι ἐξ αὐτῶν (Dán 2,35)
καὶ τόπος οὐχ εὑρέθη αὐτοῖς (Dán 2,35TH)
οὐδὲ τόπος εὑρέθη αὐτῶν (Jel 12,8)
καὶ τόπος οὐχ εὑρέθη αὐτοῖς. (Jel 20,11).

Tehát míg Dániel 2,35 Szeptuagintában található egyik görög fordítása azt hirdeti, hogy a világbirodalmak darabjaiból semmi nem maradt meg (μηδὲν καταλειφθῆναι ἐξ αὐτῶν), Theodotion értelmezését átvéve a Jelenések könyve pontosítja a történetet: az Isten ellenes hatalomnak helyet sem lehet találni (οὐδὲ τόπος εὑρέθη αὐτῶν), ezeknek a hatalmaknak egyszerűen nincs helye, mert nem is található számukra hely. A föld és ég elmúlása hirdeti, hogy a régi dolgoknak már nincs helye, ezért azokat meg sem lehet találni (καὶ τόπος οὐχ εὑρέθη αὐτοῖς.) ott, ahol az Úr mindent, teljes egészében[31] megújít.

2. A 22. zsoltár első masszórája a circellus szerint az אַיֶּלֶת -re vonatkozik, mely háromszor fordul elő a Héber Bibliában.[32] Weil meg is adja ezeket a helyeket,[33] s ez az újabb kutatásban is megerősítésre talál.[34]

Ezek közül az első Jer 14,5. A vers egy olyan nagyobb egység része, mely a próféta panaszáról szól. A panasz lényege, hogy a népet, bűnei miatt YHWH szárazsággal sújtja. A szárazság akkora, hogy még az állatok is természetellenesen viselkednek: Még a szarvas (אַיֶּלֶת) is, ha megellett a mezőn, otthagyja borját, mert nincsen fű.[35]

Az ítélet súlyosságát az is kiábrázolja, hogy a próféta könyörgését YHWH visszautasítja.

A másik igehely a Péld 5,19, ahol az idegen asszonyban rejlő veszélyről van szó: színméz csepeg a más asszonyának ajkáról, de a végén keserű lesz, s léptei valóban a holtak hazájába tartanak. Vagyis nem az élet ösvényét járja, téves úton jár, amit maga sem tud. Ezért kell elkerülni az ilyen nőt, s örülni az ember saját feleségének, aki szerelmes szarvasünő (אַיֶּלֶת - Péld 5,19). A szöveg üzenete nyilván az, hogy ahol az ember felcseréli az Úrtól való bölcsességet idegen szempontokkal, hűtlenné lett YHWH-hoz, ott a halál útjára lépett.[36] Ezt látja a Midrás is a szövegben: itt a Tórához való hűség a lényeg. A 18-20 versek szerint örülj ifjúkorodban elvett feleségednek! De honnan tudjuk, hogy itt a Tóra szövegére történik utalás? Onnan, hogy meg van írva a következő versben: Szerelmes szarvasünő és kedves ő,őzike ő… De miért mámorosodnál meg, fiam, a más asszonyától, miért ölelnéd idegen asszony keblét? Jobb neked a Tóra kebleit ölelgetni, mely erényre vezérel, mint az idegen ölét ölelgetni, mely bűnre visz[37] -

ושמח מאשת נעוריך…ומנין שהלשון הזה לשון תורה ממה שכתוב [ש] אילת אהבים ויעלת חן …
ולמה תשגה בני בזרה ותחבק חק נכריה …מוטב לך לחבק דדיה של תורה, שמביאה אותך
לידי זכות, מלחבק חיק
נכריה] שהיא מביאה אותך לידי חובה :

A 22. zsoltár első versében ugyanez az אַיֶּלֶת található. A szó egy olyan szövegből való, mely szenvedésről, támadókról szól. Ilyen közegben YHWH teljesen rejtve marad. Ezért nagy dolog annak a szenvedőnek a hite, aki mégis bízik a szabadításban, úgy ahogy ez a zsoltárból nyilvánvaló.[38]

Lehet, hogy Jézusnak pont ebben a masszóra által felvázolt összefüggésben volt fontos a zsoltár idézete, hiszen Jer 14,5-ben jogos a panasz a nép bűnei miatt, mely YHWH büntetését vonja maga után. A szarvas (אַיֶּלֶת) viselkedése az ítélet súlyosságának jele, s a könyörgésnek sincs már értelme, az ítélet beteljesedik. A Péld 5,19-ből kiderül, hogy ahol az ember YHWH-tól idegen utat választ, ott a holtak hazájába vezető utat választotta az élet ösvénye helyett. A szerelmes szarvasünő (אַיֶּלֶת - Péld 5,19) szeretetéhez ragaszkodó hűség elhagyása megjeleníti az Úrtól való bölcsesség megtagadását, a halál útját. A 22. zsoltár első versének אַיֶּלֶת szava arra a szenvedésre irányul, mely közege a szenvedő ember hitének, aki mégis bízik a szabadításban. Ezeket a szempontokat jól ötvözi az אַיֶּלֶת és alkalmas arra, hogy a benne megszólaló üzenet kibontakozva szólaljon meg az Újszövetségben.

Nyilvánvaló tehát, hogy az apparátussal szemben joggal maradt a masszoréta szövegben az אַיֶּלֶת , s nem az אֵילֶת , melyet esetleg a τῆς ἀντιλήμψεως fordít, a segítség fogalmaként értelmezve a szót.[39] Teljesen más összefüggésekre irányítaná a figyelmet az אֵילֶת a segítséggel, mely a zsoltár 20. versében egyébként is megtalálható az erő fogalmaként,[40] hogy így szólaljon meg ott az üzenet: YHWH a zsoltáros erőssége (אֵילוּתִי - Zsolt 22,20). Egyszóval: nem kell az אַיֶּלֶת helyett az אֵילֶת itt a versben. Ez Ibn Ezra véleménye is.[41]

Itt természetesen ennek a kifejezésnek megvan a létjogosultsága, de az első versben más a hangsúly, hiszen a masszóra által meghatározott összefüggésekhez, csak az אַיֶּלֶת - en keresztül juthatunk el, érintve Jer 14,5-öt, a panaszt, a Péld 5,19-öt, az elutasított könyörgést, s a Zsolt 22, 1-et, a szenvedésben is YHWH szabadításában bízó emberrrel. Ez az üzenet csak így bontakozhat ki az Újszövetségben.

3. A 22. zsoltár első versének következő masszórája a circellus szerint a הַשַּׁחַר -ra vonatkozik, mely kilencszer fordul elő a Héber Bibliában: שׁ פשטין פּת׳ ס״פ בסיפּ֗[2].[42] Mandelkern felsorol a הַשָּׁחַר előfordulási helyeit,[43] melyek között az első הַשָּׁחַר , az 1Móz 19,15. A szó abban a történetben fordul elő, mely a romlott Sodomáról szól, ahova angyalok mennek. Lót megvendégeli őket és megmenti a követeket, akik hajlékában kerestek oltalmat. A férfiak elmondják Lótnak, hogy el fogják pusztítani azt a várost, mert az Úr azért küldte őket. Amikor Lót ezt a hírt megosztotta családjával, azt hitték, hogy csak tréfál. Ekkor történik az utolsó figyelmeztetés: Amikor hajnalodott (וּכְמוֹ֙ הַשַּׁחַר אעלֹה),[44] így sürgették az angyalok Lótot: Kelj föl, fogd a feleségedet és két leányodat, akik itt vannak, hogy el ne pusztulj a város bűne miatt! És amikor tétovázott, megragadták a férfiak a kezét meg a feleségének és két leányának a kezét, mert az Úr megszánta őt. Az Úr kénköves tüzes esőt bocsátott Sodomára és Gomorára. Így pusztította el azokat a városokat és azt az egész környéket, a városok egész lakosságát, sőt a föld növényzetét is. Lót felesége azonban, aki mögötte ment, közben hátranézett, és sóbálvánnyá vált.

A הַשָּׁחַר fontos üzenetet hirdet a szövegben. A hajnal ereje úgy nyilvánul meg,[45] hogy valami új kezdődik Lót életében, amikor az ítélet feltartóztathatatlan. YHWH követei által szabadít ott, ahol az emberi erő kevés. Még a tétovázónak is van reménye, mert van aki megfogja a kezét. Csak az engedetlen bukik el, ami jogos, hiszen a hajnali várakozás kifejezi azt, hogy az Úr a legvégső időkig is képes várni, a maximumot megteszi, amikor valakire vár, mint Lót családjára.
Érdekesek azok a magyarázatok, melyek a zsoltárt Eszterrel hozzák kapcsolatba és Izráel megváltásával, mondván, hogy a 22. zsoltár tele van Eszterre vonatkozó prófétai utalással és azzal a szabadítással, melyet Eszter eszközölt ki:[46]

זו אסתר שהאירה את ישראל כאור של שחר.
על אילת השחר שהביאה השחר מתוך ההשך:
כך היא גאולתן של ישראל.

Eszerint Eszter az, aki Izráel számára úgy ragyog fel, mint a hajnal világossága. A hajnali szarvasra, azt jelenti hogy ő, Eszter, a sötétből hozza el a hajnalt. Így lesz Izráel megváltása is.[47]

Mandelkern felsorolásában a következő igehely 1Móz 32,25. 27.[48] A szövegben Jákób az, aki miután csalással megszerzi az atyai áldást, megházasodik, meggazdagodik, ki akar békülni testvérével. A Jabbók-gázlónál Valaki birokra kelt vele, egészen hajnalhasadtáig (עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃- 1Móz 32,25). Kificamodik csípőjének forgócsontja, s akkor mondja az a bizonyos Valaki Jákóbnak: Bocsáss el, mert hajnalodik!
(אעלֹה הַשָּׁחַר 1Móz 32, 27). Ez az a pillanat, amikor Jákób új nevet kap, mint „Izráel”

mert küzdött Istennel és emberekkel, és győzött, vagyis legyőzetett (תּוּכַל - 5Móz 12,17).[49] Ha Hofalként kezeljük a képesség fogalmát, akkor a cselekvés tárgyáról kell beszélnünk. Vagyis Jákób győzelmének titka, hogy valójában YHWH győzte őt le, meg, amikor találkoztak.

Mindenesetre a hajnal Jákób életének fordulópontja a történetben. Ezt pecsételi meg a Zohar is, mely összekapcsolja az 1Móz 32,27 hajnalát (הַשַּׁחַר), az Énekek 6,10 hajnalával (שַׁחַר) és a szöveget Izráelre vonatkoztatja, arra az időre, amikor a Szent, áldott Ő, felemeli őket és kihozza őket a fogságból:
אלין אינון ישראל בזמנא דקודשא בריך הוא יוקים לון ויפיק לון מין גלותא.[50]

Hasonló a helyzet Józs 6,15-ben is (הַשַּׁחַר),[51] ahol Jerikó bevételének leírásában szerepel a hajnallal a fordulat. A hetedik napon történik, hogy pirkadatkor fölkelnek, és a szokott módon kerülik meg a várost, de akkor hétszer. Csak ezen a napon kerülik meg hétszer és amikor hetedszer fújták meg a papok a kürtöket, a nép hatalmas harci kiáltásban tört ki, és a kőfal leomlott. Ez is egy fordulat, mely a hajnalhoz kötődik. Ráhábnak és hozzátartozóinak is, akik megmenekültek.

Mandelkern példái tanulságosak a hajnal fogalma megértése szempontjából azért is, mert hozza a szó atnahos és szillúkos formáit is, ahol a hangsúlyos szótag pauzális magánhangzóját hosszabban olvassuk.[52] A Zsolt 22,1 masszórája
(ט פשטין פתּ ס״פ בסיפּ֫[2]) viszont a Zsoltárok könyvében található kilenc olyan szót említ, melyek hiába hangsúlyosak, mégis rövid magánhangzót tartalmaznak, patahot, vagy szegolt. Ezekben az esetekben a masszoréta jegyzet azt akarta kifejezni, hogy nem csak a szóf pászúq elötti szillúq esetében történik ez, hanem ott is, ahol az atnah hiányzik és szerepét a revia veszi át.[53] Tehát mindenképpen hangsúlyt jelent a jegyzet, a mi esetünkben a patahra koncentrálva. Az előfordulási helyek a következők: Zsolt 22,1; 31,23; 40,3; 47,10; 55,22; 56,14; 119,:14., 59; 137,9.

Az első, a Zsolt 22,1 már bizonyítja, hogy a הַשַּׁחַר valamilyen fontos szerepet játszik a mondatban, hiszen a mondatban valóban nincs atnah, eszerint a szerepét a revia veheti át, hangsúlyozva a szó tartalmát. Ezt a tényt az is alátámasztja, hogy a masszóra által jelzett הַשַּׁחַר, itt ugyan patahhal áll, máshol viszont qámeccel is előfordul úgy, hogy a szónak nincs revia hangsúlyjele, de a mondatnak van atnáhja:
וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃1Móz 32,25). Vagyis a történet azt hangsúlyozza, hogy Jákób egyedül marad és az a bizonyos Valaki akkor kel vele birokra.[54] Tehát a 22. zsoltár szerzője jelentőséget tulajdonít a reviával a hajnalnak, mert a mondatnak nincs atnáhja. Mandelkern listája is tartalmazza a fogalmat, együtt hozva a הַשַּׁחַר -t הַשָּׁחַר -t, említve a Zsolt 22,1-et, 1Móz 32,25-öt.[55]

A Zsolt 31,23 hasonló tanulsággal szolgál. Itt a תַּחֲנוּנַי kapta a revíát és a patahot úgy, hogy a mondatnak nincs atnáhja. A szöveg lényege: a zsoltáros azt gondolta, hogy YHWH eltaszította őt magától, de Ő mégis meghallgatta könyörgő (תַּחֲנוּנַי) szavát, amikor hozzá kiáltott segítségért.[56] Ha Kraus nyomdokaiban járva kapcsolatot látunk a 31. és 22. zsoltár között,[57] akkor érthető a könyörgés hangsúlyozása a reviával:

olyan valaki fordul YHWH kegyelemért (תַּחֲנוּן- חנן -חן)[58] aki szó szerint a végét járja. Tudja ugyanis, hogy gond miatt vége lesz életének, a sóhajtozás miatt esztendeinek, bűne miatt megrokkant az ereje, csontjai sorvadoznak.[59] Ebben a helyzetben YHWH-ban bízni, valóban csoda, mert aki a végét járja, YHWH-tól még fordulatot vár, mert tőle még van mit várni, a reménytelen helyzetben is.

Megint ugyanaz a helyzet a (תַּחֲנוּנַי) fogalmával, mint a 22. zsoltár vizsgált fogalmával, mert a (תַּחֲנוּנַי) patahos, reviás alakja mellett megvan a :תַּחֲנוּנָיו is. Ebben az esetben a szónak már nincs reviája, de a mondatnak van atnah hangsúlyjele, mert a szöveg YHWH személyét hangsúlyozza: :אֲמַרְתִּי לַיהוָה אֲדֹנָי אָתָּה הַאֲזִינָה יְהוָה קוֹל תַּחֲנוּנָי - Te (אָתָּה) vagy Istenem – mondom az Úrnak –, figyelj hát, Uram, könyörgő szavamra! (Zsolt 140,7).[60] A Zsoltár az atnáhval kiemeli YHWH-t, akiben van értelme bízni, szemben törvénytelen és arrogáns ellenfeleivel, mert őt Istenbe vetett hite feljogosítja arra, hogy Isten pozitív beavatkozásában reménykedjen akkor is, amikor helyzete kilátástalan. [61]

A 40. zsoltár 3. versének széljegyzete is a [2] בסיפ׳ פת׳ פשטין ס׳ט., a רַגְלַי -ra vonatkozóan. Itt a zsoltáros azért ad hálát, hogy az Úr kiemelte őt a pusztulás verméből, a sárból és az iszapból, sziklára állította lábát (רַגְלָי), biztossá tette lépteit.[62] Megint egy szó, mely revíát kapott és patahot úgy, hogy a mondatnak nincs atnáhja, tehát az atnah szerepét a revia veheti át. Az eset ismét azért érdekes, mert van ilyen szó qámeccel, szóf pászúq előtt. :רַגְלִי (Zsolt 25,15). Itt a zsoltáros azt állítja, hogy szeme állandóan az Úrra néz, mert ő szabadítja ki lábát (רַגְלָי) a csapdából. Ennek a mondatnak viszont van atnáhja (יְהוָה), mert a szerző az Úr személyét hangsúlyozza, s a רַגְלַי sem kap reviát.[63] Az első esetben a halál hatalmából szabaduló zsoltáros azért ad hálát, mert egész élete más irányt vett YHWH beavatkozása által, mely őt megújult engedelmességre kötelezi, a YHWH-ról való bizonyságtételben.[64] A második esetben a vadászatból vett példával igazolja a zsoltáros, hogy érti YHWH fontosságát az maga életében, mert tudja, hogy csak Rá számíthat, amikor ellenségei teszik reménytelenné helyzetét, akik körülveszik, de Ő az, aki képes őt kimenteni a csapdából, amelybe bele lépett.[65] Az első esetben a zsoltáros életének iránya, második esetben pedig YHWH személye van nagyító alatt.

A Zsolt 47,10 logikája elszakad az eddigiektől abban a tekintetben, hogy az אֶרֶץ szóra vonatkozóan áll a masszóra ([7] בסיפ׳ פת׳ פשטין ס׳ט), de a szó nem patahot kap, hanem szegolt, reviával úgy, hogy a mondatnak nincs atnáhja, míg ugyanez a szó máshol szóf pászúq előtt qámeccel megintcsak magtalálható, de ennek a mondatnak van atnáhja: :אֶרֶץ- (Zsolt 67,8).[66] Vagyis a revia az első esetben a földet emeli ki, mert összejönnek a népek előkelői Ábrahám Istenéhez. Ők ugyanis tudják, hogy Istené a föld minden uralkodója és valójában felemeltetése (נַעֲלֵה:)[67] határozza meg a világtörténelem menetét. Minden azért történik, hogy az Ő nagysága nyilvánvaló legyen. Ezt a jövőképet festi meg a zsoltár eszkatológiai távlatokban, amint az a Jel 5,7-ben is megjelenik:[68]

עַל־כִּסֵּא (Zsolt 47,9)
ἐπὶ θρόνου (Zsolt 46,9)
ἐπὶ τοῦ θρόνου. (Jel 5,7)[69]

A 67. zsoltár 8. versének atnáhja már Istent (אֱלֹהִים) emeli ki. A zsoltárosnak egyértelmű, hogy eljön az idő, amikor Izráellel együtt minden nép Istent féli, mert tanúi lesznek Izrael dicsőségének, megváltásukban. Félelem és tisztelet tölti be őket a Mindenható iránt. Rashi idealizálja a népek gondolkodását: szerinte a népek azt hiszik azért kegyelmezett Isten népének, mert istenfélő életet éltek. Ebből vonják le a következtetést, hogy nekik is követniük kell Izráel példáját, ezért csatlakoznak Izraelhez Isten tiszteletében és imádatában.[70]

A következő igehely, ahol a masszóra (טִּ פשטין פּת ס״פ בסיפּ[13]) előfordul, a Zsolt 55,22: מִשְּׁמֶן . Olyan helyzetben szólal meg a zsoltáros, amelyben a barátság szálai szakadtak szét életében és azt kell átélnie, hogy a barátságos szavak maszkja mögött gyilkos ábrázat rejlik: szája simább a vajnál, de viszálykodáson jár az esze, beszéde lágyabb az olajnál (מִשֶּׁמֶן), pedig olyan, mint a kivont kard.[71]

A Midrasch Tehillim a kard (פְּתִחוֹת:) szóból eljut Ahitófet és Dávid történetéig (2Sám 17), melyben amikor Ahitófel megnyílik, beszél (פתוחין)[72] és Dávid látja, hogy mindenki Ahitófellel van, megijedt, de az Úr ezt mondta neki, ne félj, én veled vagyok: כשדבריו של אחיתופל פתוחין … שראה דוד שהכל עמו …נתירא אמר לו הקודש ברוך הוא אל תתיירא אני עמך [73]
Egészen biztos, hogy a zsoltáros is hasonlóan magáénak tudhatta YHWH bíztatását szorult helyzetében, csalódottságában barátai gyilkos indulatai közepette.

A מִשֶּׁמֶן -nek is van revia nélküli, qámeces formája szóf pászúq előtt úgy, hogy a mondatnak van atnáhja: מִשְּׁמָן׃ (Zsolt 109,24) A zsoltár, tartalma szerint olyan emberről szól, akit hamis vádak érik, s ebbe ő szinte belebetegszik, gyötrődésének fizikai következményei vannak: térde rogyadozik a koplalás miatt, teste lefogyott, sovány, de a sátáni erők sem tudják őt YHWH-tól eltántorítani. Ez az erős hit lehet fontos a Szenvedőnek a kereszten, amikor látja a fejüket csóválókat:

רֹאשָׁם׃ (Zsolt 109,25)
κεφαλὰς αὐτων (Mt 27,39)
κεφαλὰς αὐτῶν (Zsolt 108,25).[74]

Lehet, hogy az éhezést, szenvedést, s egyben a vallásos böjtöt hangsúlyozó atnah (מְצֻוֹם) a mondatban pont azt a szenvedést hangsúlyozza, mely Isten szolgái életében végbemegy, hitük ellenére, míg a Zsolt 55,22-ben a מִשֶּׁמֶן reviája inkább a barátság szálait szétszakító barátságos szavakat (דִּבְרֵיו מִשֶּׁמֶן) minősíti, melyeket könnyű elhinni, komolyan venni, mert simábbak az olajnál, csak éppen gyilkos indulatból fakadnak.

A következő példa hasonló, de itt nem qámec és szegól a kérdés, hanem a hólem: בְּאוֹר (Zsolt 56,14), ezért nem foglalkozunk vele a Zsolt 22,1-hez.[75] A Zsolt 119,14-

ben szereplő שַׁשְׁתִּי sem tartozik ide, mert a szó ebben a formában nem fordul így elő máshol qámeccel szóf pászúq előtt.[76] Problémás a következő hely is, mert a Zsolt 22,1-ben az adott szón magában áll a revia,[77] a Zsolt 119,59-ben pedig mugrash-sal: רַגְלָי . Utolsó hely a Zsolt 137,9 szava, mely azért esik ki az összefüggésből, mert az עֹלָלַיִךְ- szón a revián kívül van egy geresh.[78]

Az előbbi masszóra listának egyetlen értelme volt a Zsolt 22,1 szempontjából. A הַשַּׁחַר valóban olyan helyzetben áll az atnah nélküli mondatban, ahol a revia hangsúlyozza az üzenetet. Minden felsorolt esetben ahol az adott szó még megtalálható a mondatban, a mondatnak van atnáhja. Tehát a hajnal igenis fordulópontot hangsúlyoz. A Zsolt 31,23 hasonló tanulsággal szolgál. Itt a תַּחֲנוּנָי kapta a revíát, mert a zsoltáros azt gondolta, hogy YHWH eltaszította őt magától, de Ő mégis meghallgatta könyörgő szavát, amikor hozzá kiáltott segítségért. A 40. zsoltár 3. versében a zsoltáros azért ad hálát, hogy az Úr kiemelte őt a pusztulás verméből, a sárból és az iszapból, sziklára állította lábát (רַגְלָי), biztossá tette lépteit. A Zsolt 47,10 logikája szerint az אֶרֶץ a revia a földet emeli ki, mert összejönnek a népek előkelői Ábrahám Istenéhez, mert tudják, hogy Istené a föld minden uralkodója és valójában felemeltetése nem kérdés. A Zsolt 55,22-ben a מִשְׁמָן reviája a zsoltáros nyomorúságáról szól, aki a barátaiban csalódik, mert szavaik simábbak mint az olaj (מִשְׁמָן), de azokban gyilkos indulat rejtőzik. Gyakorlatilag a Zsolt 22,1 tudhatja, hogy YHWH csak látszólag taszította őt el magától, de valójában Ő mégis meghallgatja hozzá könyörgő szavát és az Úr kiemeli őt a pusztulás verméből, a sárból és az iszapból, sziklára állítja lábát, biztossá teszi lépteit, mert végső felemeltetése nem kérdés, erről tanúskodik majd a történelem. Barátaiban csalódhat az ember, szavaik simábbak lehetnek az olajnál, s azokban gyilkos indulat rejtőzhet. YHWH azonban nem hagyja övéit, tőle nem szakít el a nyomorúság, Ő nem hagy cserben, mint a barát.

Ezek az összefüggések csak a masszóra alapján fedezhetők fel, ezért nélkülözhetetlenek a megértésben. Olyan összefüggéseket tárnak fel, melyekhez a masszoréták széljegyzete nélkül nem juthatunk el, s ezeknek az összefüggéseknek a megértése befolyásolja az adott szöveg kontextusba helyezését[79].

JEGYZETEK ÉS BIBLIOGRÁFIA

(ENDNOTES)

[1] ELLIGER, K. RUDOLPH, W. (Eds.): Biblia Hebraica Stuttgartensia, quae antea cooperantibus Alt, A.... ed. Kittel, R., adjuvantibus Bardtke, H.... ed., Textum masoreticum curavit Rüger, H. P., Masoram elaboravit Weil, G. E., Editio quinta emendata opera Schenker, A., Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1997, 1089.; KELLEY, P. H.; MYNATT, D. S.; CRAWFORD, T. G.: The masorah of „Biblia Hebraica Stuttgartensia" : introduction and annotated glossary Grand Rapids, MI [etc.] 1998. 80. 105. 121.

[2] FREEDMAN, D. N. BECK, A. B. SANDERS, J. A.: The Leningrad Codex, Facsimile Edition, Wm. B. Eerdmans, Brill Academic Publishers, Grand Rapids, Mich., Leiden, 1998, 743.

[3] Masora Thesaurus (Masora Thesaurus) Masora of Codex Leningrad (B19a) as arranged, deciphered, and annotated by Prof. Aron Dotan with the assistance of Nurit Reich, Tel Aviv University Copyright © 2014 by Prof. Aron Dotan. All rights reserved. Used by permission. Accordance edition hypertexted and formatted by OakTree Software, Inc. Version 5.0 Paragraph 120291 of 188358; https://www.mgketer.org/mikra/1/1/1/mg/70

[4] WEIL, G. E. : Massorah gedolah iuxta codicem leningradensem B 19 a ; Vol. I: Catalogi Romae 1971. 353. Biblia Hebraica Stuttgartensia, 1089.

[5] Hebrew Masoretic Text with Andersen-Forbes Morphology (MT-AFD) The Andersen-Forbes Database, developed by Francis I. Andersen and A. Dean Forbes Copyright ¬© 2020 by Biblical Hebrew Resources, NPC All rights reserved. Used by permission. Version 2.2. Verse 15182 of 23213.; Masora of Codex Leningrad, Paragraph 120292 of 188358.

[6] The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament by Ludwig Koehler and Walter Baumgartnertranslated and edited under the supervision of M.E.J. Richardson © 1994, 1995, 1996, 1999, 2000 by Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands Electronic text hypertexted and prepared by OakTree Software, Inc. Version 3.7, 724.; MANDELKERN, S. :Veteris Testamenti Concordantiae Hebraicae Atque Chaldaicae, Sumptibus Schocken Hierosolymis, Tel-Aviv, 1978, 769. 1335; EVEN-SHOSHAN, A.: A new concordance of the Bible : thesaurus of the language of the Bible Hebrew and aramaic roots, words, proper names phrases and synonyms Kiryat Sefer Publishing House, Jerusalem, 1988, 763. 784. 785.

[7] Greek Septuagint (LXX1) Kraft/Taylor/Wheeler Septuagint Morphology Database v. 4.8 Copyright © 2012, Bernard A. Taylor and Dale M. Wheeler. All rights reserved. Septuaginta, edited by Alfred Rahlfs Editio altera by Robert Hanhart ©2006 Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart. See the module "Accordance Module Info" for more details. Version 5.6, Verse 16014 of 28971; KARRER, M. KRAUS, W.: Septuaginta Deutsch, Erläuterungen und Kommentare zum griechischen Alten Testament Band II Psalmen bis Daniel, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2011, 1506.

[8] KÖNIG, E.: Hebräisches und aramäisches Wörterbuch zum Alten Testament, Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, Leipzig, 1936, 280.; The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament, 703.

[9] KÖNIG, Hebräisches und aramäisches Wörterbuch, 269.; The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament, 681.

[10] „the light of your face has fled from over us," - GOLDINGAY, J.: Psalm 4: ambiguity and resolution, Tyndale Bulletin, 57 no 2 2006, 161-172, 168.; GOLDINGAY, J.: Psalms, Baker Academic, Grand Rapids, Mich., 2006, 117.

[11] DRIVER, G. R.: Hebrew notesVetus Testamentum, 1 no 4 Oct 1951, 241-250, 247.

[12] GRUBER, M. I., Rashi's commentary on Psalms Brill, Leiden, Boston, 2004, 186. 187.; Biblia Hebraica Stuttgartensia, 772. 754.

[13] מדרש תהלים, הנקרא מדרש שוחר טוב עם פירוש יקר, יצחק בר׳ שמשון, נתנאל דוד זיסבערג, ווארשא שנת תרל״ג 5633, 1873, 16.

[14] KARRER, KRAUS, Septuaginta Deutsch, Erläuterungen II, 1506.

[15] Biblia Hebraica Stuttgartensia, 1164

[16] „All our desire is for the light of Thy countenance for the world to come." - ḲIMḤI, D. BOKSZ, G. H.: The longer commentary of R. David Ḳimḥi on the first book of Psalms (I-X, XV-XVII, XIX, XXII, XXIV) Society for Promoting Christian Knowledge, London, New York The Macmillan Company 1919, 30.

[17] Biblia Hebraica Stuttgartensia, 1385.; Biblia, Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése, magyarázó jegyzetekkel/ magyar nyelvre ford. és revideálta a Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága Kálvin János Kiadó, Budapest, 2018. 1077.; „God's decree concerning the empires is final. The mighty kings are only pawns in God's scheme. - PACE, S.: Daniel: Smyth & Helwys Bible Commentary, Macon, Ga., 2008, 70.

[18] „Spelled nun, samakh, heh. According to I.E., this word too is a variant of the root nun, sin, alef and means to lift up." - STRICKMAN H. N.: Rabbi Abraham Ibn Ezra's Commentary on the First Book of Psalms, Chapters 1-41 Academic Studies Press, Boston, MA, 2009, 45.

[19] Biblia Hebraica Stuttgartensia, 222.

[20] GRUBER, Rashi's commentary, 185.186.; ĶIMḤI, BOKSZ, The longer commentary 27. 30.; DÜRR, L.: Zur Datierung von PS. 4, Biblica, Vol. 16, No. 3 1935, 330-338, 334.

[21] Az apparátusban szereplő javítások az elindulás, odafordulás fogalmával nem oldják meg a נשׂא - נסה problémáját: נְסֹאתָה / נְטֵה.; The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament, 704. 692.; König, Hebräisches und aramäisches Wörterbuch, 280. 274. *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 1089.

[22] Biblia Hebraica Stuttgartensia, 1094.; Biblia, 666.

[23] GOLDINGAY, Psalms, 182.

[24] "Anger gives Satan a foothold…" - THURSTON, B. B.: Reading Colossians, Ephesians, 2 Thessalonians: Reading the New Testament Smyth & Helwys Publishing, Macon, Georgia 2007.129.

[25] Greek Septuagint (LXX1) Verse 16011 of 28971; Novum Testamentum Graece (New Testament in Greek) (NA28-T) Nestle-Aland, 28th Revised Edition, Edited by Institut für Neutestamentliche Textforschung Münster/Westfalen, Edited by Barbara and Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger. Copyright © 2012 by Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart. Used by permission. Morphological tagging by William D. Mounce and Rex A. Koivisto Copyright © 2003 William D. Mounce. Copyright © 2013 OakTree Software, Inc. All rights reserved. Version 3.0. Verse 6143 of 7968.

[26] "…in the OT the sunset limitation is introduced as a provision of mercy (Deut 24:15)" - BEST, E.: A critical and exegetical commentary on Ephesians T&T Clark, Edinburgh: 1998. 450.

[27] Biblia Hebraica Stuttgartensia, 1094.

[28] Greek Septuagint (LXX1) Verse 16106 of 28971; Novum Testamentum Graece (New Testament in Greek) (NA28-T) Verse 7753 of 7968; „ Der Herr wird König sein (bis) in Ewigkeit und von Ewigkeit zu Ewigkeit" - ; „ő uralkodni fog örökkön-örökké"

[29] KARRER, KRAUS, Septuaginta Deutsch, Erläuterungen II, 1522.

[30] „und für sie wurde kein Ort gefunden" - Kraus, W. Karrer, M: Septuaginta Deutsch, Das griechische Alte Testament in deutscher Übersetzung, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2009, 1428.; "No place was found" for the old heaven and earth, for God is creating a new heaven and a new earth (cf. 21:1)." - Reddish, M. G.: Revelation Smyth & Helwys Pub., Macon, Ga., 2005, 387.; Beale, G. K. Carson, D. A.: Commentary on the New Testament use of the Old Testament Baker Academic, Baker Academic Apollos, Grand Rapids, Michigan, Nottingham, UK, 2007, 1125. 1150.; „to leave some of sth" - A Greek - English Lexicon of the Septuagint, Second Edition (LEH-2) Compiled by J. Lust, E. Eynikel, and K. Hauspie with the collaboration of G. Chamberlain. © 1992 & 1997 Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart Second edition © 2003 Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart Used by permission. Electronic text hypertexted and prepared by OakTree Software, Inc.Version 2.5, Paragraph 15507 of 30437.

[31] "earth and heaven," or "heaven and earth," which is a familiar (biblical) way of referring to the whole universe" - BRATCHER, R. G. HATTON, H: Revelation, A translator's handbook on the Revelation to John, United Bible Societies, New York, 1993 293.

[32] *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 1104.

[33] WEIL, Massorah gedolah 285.

[34] Masora of Codex Leningrad, Paragraph 6911 of 188358; https://www.mgketer.org/mikra/1/1/1/mg/70

[35] Biblia Hebraica Stuttgartensia, 810.; Biblia, 944.; Martens, E. A: Jeremiah, Believers church Bible commentary, Scottdale, Pa.: Herald Press. Kitchener, Ontario 1986, 107.; Carvalho, C.: Reading Jeremiah, a literary and theological commentary Smyth & Helwys, Macon, 2016, 47. 55.

[36] „Does this loving relationship of man and wife serve as a symbol or comparison for the love of the youth for Wisdom? It is difficult to answer that question, but it lurks in the background." – MURPHY, R. E.: Proverbs WBC Volume 22, Copyright © 1998 by Thomas Nelson, Inc., Zondervan, Grand Rapids, Michigan, 2014. 33.

[37] . 52. 53. , בדפוס וחואצות האלמה והאחים ראֹם חמשת אלפים ושש מאות וחמשים ושלש ,ווילנא ,מדרש משלי; פרשה ה ,יח - כ . Midrasch Mischlé, Sammlung agadischer Auslegung der Sprüche Salomonis von Salomon Buber in Lemberg, Wilna Druck v. Witwe & Gebr. RoMM. 1893, 52. 53.; Wünsche, A.: Bibliotheca rabbinica , eine Sammlung alter Midraschim, Der Midrasch Mischle, das ist die allegorische Auslegung der Sprüche Salomonis, Otto Schulze, Leipzig, 1885, 15.

[38] BEALE, CARSON, Commentary on the New Testament use of the Old Testament, 98-10; KRAUS, H.-J.: Psalmen, 1. 2. Teiband, Biblischer Kommentar Altes Testament, Band XV/1, Neukirchener Verlag der Buchhandlung des Erziehungsvereins, Neukirchen Kreis Mores 1960, 1. Teiband, 184-185.

[39] A Greek - English Lexicon of the Septuagint, Second Edition (LEH-2), Paragraph 4157 of 30437.; Biblia Hebraica Stuttgartensia (Apparatus) (BHS Apparatus) hg. v. Karl Elliger und Wilhelm Rudolph, fünfte, verbesserte Auflage, hg. v. Adrian Schenker © 1977 und 1997 Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart Accordance edition hypertexted and formatted by OakTree Software, Inc. Version 1.8. 1104.

[39] *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 26.; Biblia, 42.

[40] The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament, 41.

[41] Strickman, Rabbi Abraham Ibn Ezra's Commentary, 165.

[42] *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 1104.

[43] Mandelkern, Veteris Testamenti Concordantiae, 1162.

[44] Biblia Hebraica Stuttgartensia, 26.; Biblia, 42.

[45] „the power of the rising of the dawn is manifested." - Strickman, Rabbi Abraham Ibn Ezra's Commentary, 165.

[46] מדרש שוחר טוב ,הנקרא מדרש תהלים, 61.62. 63.; „Psalm 22:2. This Psalmis replete with prophetic allusions to Esther and the redemption she wrought" - Zlotowitz, G. Goldwurm, H.: מסכת מגילה תלמוד בבלי [Masekhet Megilah] = Tractate Megillah : the Gemara : the classic Vilna edition, with an annotated, interpretive elucidation ... Mesorah Publications, Brooklyn, N.Y., 1991, 15b²; „this Psalm was uttered with reference to Esther and to Israel" - ḳimḥi, Boksz, The longer commentary of R. David Ḳimḥi on the first book of Psalms, 97.; Gruber, Rashi's commentary, 256.

[47] Midrasch Tehillim, oder, Haggadische Erklärung der Psalmen, Erster Band, Salomon Buber, Aug. Wünsche, Sigmund Mayer, Trier, 1892, 190. 192. 197.

[48] Biblia Hebraica Stuttgartensia, 53.; Biblia, 61. Hebrew Masoretic Text with Andersen-Forbes Morphology Paragraph 957 of 23213.

[49] Hebrew Masoretic Text with Andersen-Forbes Morphology Paragraph 957 of 23213.; „face-to-face with God." - Livingston, G. H. Cox, L. G. Kinlaw, D. F. Du Bois, L. J. Ford, J. Deasley, A. R. G.: Beacon Bible commentary. Volume I, Genesis through Deuteronomy Beacon Hill, Kansas City, Mo., 1969, 123.

[50] Berg, M. Yoḥai, S. bar Ashlag, Y.: The Zohar by Rav Shimon bar Yochai, from the book of Avraham, with the Sulam commentary by Rav Yehuda AshlaKabbalah Centre International, [New York, NY], 2003, 794, 90. בראשית וישלח

[51] *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 362.; Biblia, 282.

[52] Egeresi, L. S.: A bibliai héber nyelv tankönyve, Bibliophilia Kft, Budapest, 2010, 90.

[53] Frensdorff, S.: Die Massora magna nach den ältesten Drucken mit Zuziehung alter Handschriften Massoretisches Wörterbuch oder die Massora in alphabetischer Ordnung, Verlagsbuchhandlung von Cohen& Risch, Hannover, Leipzig, 1876, 11.; KELLEY, MYNATT, CRAWFORD, The masorah, 170.; Kustár, Z.: A héber Ószövetség szövege, a masszoréta szöveghagyományozás és annak megjelenítése a Biblia Hebraicában, Kálvin, Budapest, 2010, 385.; „to the meaning of פשטין, it is well known that Pashta is the name of one of the accents. Now two such Pashtas are sometimes placed on one word, it is then called "two Pashtin,"…Now the Massorites call Pashtin some words which in a few places are pointed with Pattach, whilst in all other instances they have Segol." - Elijah Levita, Ginsburg, C. D.: The Massoreth ha-Massoreth, being an exposition of the Massoretic notes on the Hebrew Bible, or the ancient critical apparatus of the Old Testament in Hebrew , with English Translation, Longmans, Green, Reader & Dyer, London, 1867, 233.; A revia szerepéről többet megtudhatunk Yeivintől. - Yeivin, I. Revell, E. J.:Introduction to the Tiberian Masorah The Society of Biblical Literature,

Masoretic Studies Scholars Press, 1980, 267-268.; „Revia takes the place of the pausal accent Atnah, the words are with Patach instead of Kametz.” - Ginsburg, C. D.: The Massorah, translated into English with a critical and exegetical commentary, Vol.4. נדפס מחדש ע״י חוצאת מקור ירושלים תשל״א Maḳor, Yerushalayim, 1971, 448.

[54] *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 53.; Biblia, 32.

[55] Mandelkern, Veteris Testamenti Concordantiae, 1162.

[56] *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 1113.; Biblia, 681.

[57] Kraus, Psalmen, 1. 248.

[58] The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament, 1719.; Hebrew Masoretic Text with Andersen-Forbes Morphology Paragraph 15577 of 23213.;

[59] Biblia, 680.

[60] *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 1219.; Biblia, 763.

[61] „highlight the speaker’s faith in God, as opposed to the lawless and arrogant opponents, and to emphasize the speaker’s trust in God and therefore the expectation of God’s positive response.” - Berlin, A.: Psalms 120-150, תהלים קכ-קנ, The traditional Hebrew text with the JPS translation, The Jewish Publication Society, Thy University of Nebraska Press, Philadelphia, Lincoln, 2023, 118.; Kraus, Psalmen, 2. 926.

[62] *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 1107.; Biblia, 677.

[63] *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 1122.; Biblia, 688.

[64] רָגֵל - König, Hebräisches und aramäisches Wörterbuch, 431.; Kraus, Psalmen, 1. 310.

[65] Kraus, Psalmen, 1. 209. 212.

[66] *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 1146.

[67] „nifal suffixed Perf” - Hebrew Masoretic Text with Andersen-Forbes Morphology Paragraph 15867 of 23213.

[68] „de dichter zou hier verplaatst zijn in de grote Toekomst, waarin Jahwe’s koningschap volledig zal zijn gevestigd…zijn koningschap over heel de aarde heeft aanvaard… in vs 6 en vs 9, de gedachte aan Christus’ hemelvaart zeer voor de hand.” - J. Ridderbos: De Psalmen II Psal 42-106, Kok, Kampen, 1958, 58.

[69] *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 1129.; Greek Septuagint (LXX1) Verse 16701 of 28971; Novum Testamentum Graece (New Testament in Greek) (NA28-T) Nestle-Aland Verse 7651 of 7968.

[70] *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 1146.; „Zo eindigt de Psalm als profetie van de heilstijd, waarin alle volken met Israël de ware God zullen vrezen en eren.” - Ridderbos: De Psalmen II, 179.; „When the nations witness the splendid fortunes of Israel after the Redemption, they will be imbued with awe before the Almighty for they will reason that God favored the Jewish people only because of their God-fearing behavior. The nations will conclude that they should follow Israel’s example; thus, they will join Israel in rendering homage to God” - Feuer, A. C.: ספר תהלים Tehillim, a new translation with a commentary anthologized from Talmudic, Midrashic and Rabbinic sources, Volume III Mesorah Publications, Brooklyn, N.Y., 1996, 822.

[71] *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 1137.; Biblia, 699.; Kraus, Psalmen, 1. 405.

[72] „Part. pass…opening into (communicating with)” - Jastrow, M.: A dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic literature, Luzac, London W. C., G. P. Putnam’s Sons New York1903, 1251.

[73] Midrasch Tehillim, oder, Haggadische Erklärung der Psalmen, 319.; שוחר מדרש תהלים, הנקרא מדרש 100.

[74] *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* 1193.; Biblia, 744.1240; Kraus, Psalmen, 2. 751.; Greek Septuagint (LXX1) Verse 17885 of 28971; Novum Testamentum Graece (New Testament in Greek) (NA28-T) Nestle-Aland Verse 1022 of 7968.

[75] „the word בְּאֹור which is problematic…has no patah or seghol” - KELLEY, MYNATT, CRAWFORD, The masorah, 170.

[76] Words „שַׁשְׁתִּי” - Hebrew Masoretic Text with Andersen-Forbes Morphology Paragraph Verse 1 of 3

[77] „marked by the revia‘ symbol alone without the geresh” - KELLEY, MYNATT, CRAWFORD, The masorah, 170.

[78] KELLEY, MYNATT, CRAWFORD, The masorah, 171.

BIBLIOGRÁFIA:

- A Greek - English Lexicon of the Septuagint, Second Edition (LEH-2) Compiled by J. Lust, E. Eynikel, and K. Hauspie with the collaboration of G. Chamberlain. © 1992 & 1997 Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart Second edition © 2003 Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart Used by permission. Electronic text hypertexted and prepared by OakTree Software, Inc.Version 2. 5.
- Beale, G. K. Carson, D. A.: Commentary on the New Testament use of the Old Testament Baker Academic, Baker Academic Apollos, Grand Rapids, Michigan, Nottingham, UK, 2007.
- Berg, M. Yoḥai, S. bar Ashlag, Y.: The Zohar by Rav Shimon bar Yochai, from the book of Avraham, with the Sulam commentary by Rav Yehuda AshlaKabbalah Centre International, [New York, NY], 2003.
- Berlin, A.: Psalms 120-150, תהלים קכ-קנ, The traditional Hebrew text with the JPS translation, The Jewish Publication Society, Thy University of Nebraska Press, Philadelphia, Lincoln, 2023.
- Best, E.: *A critical and exegetical commentary on Ephesians* T&T Clark, Edinburgh: 1998.
- Biblia Hebraica Stuttgartensia (Apparatus) (BHS Apparatus) hg. v. Karl Elliger und Wilhelm Rudolph, fünfte, verbesserte Auflage, hg. v. Adrian Schenker © 1977 und 1997 Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart Accordance edition hypertexted and formatted by OakTree Software, Inc. Version 1.8.
- Biblia, Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése, magyarázó jegyzetekkel/ magyar nyelvre ford. és revideálta a Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága Kálvin János Kiadó, Budapest, 2018.
- Bratcher, R. G. Hatton, H: Revelation, A translator’s handbook on the Revelation to John, United Bible Societies, New York, 1993.
- Carvalho, C.: Reading Jeremiah, a literary and theological commentary Smyth & Helwys, Macon, 2016.
- Driver, G. R.: Hebrew notes, Vetus Testamentum, 1 no 4 Oct 1951, 241-250.
- Dürr, L.: Zur Datierung von PS. 4, *Biblica*, Vol. 16, No. 3 1935, 330-338.
- Egeresi, L. S.: A bibliai héber nyelv tankönyve, Bibliophilia Kft, Budapest, 2010.
- Elijah Levita, Ginsburg, C. D.: The Massoreth ha-Massoreth, being an exposition of the Massoretic notes on the Hebrew Bible, or the ancient critical apparatus of the Old Testament in Hebrew , with English Translation, Longmans, Green, Reader & Dyer, London, 1867.
- Elliger, K. Rudolph, W. (Eds.): *Biblia Hebraica Stuttgartensia,* quae antea cooperantibus Alt, A.... ed. Kittel, R., adjuvantibus Bardtke, H.... ed., Textum masoreticum curavit Rüger, H. P., Masoram elaboravit Weil, G. E., Editio quinta emendata opera Schenke*r,* A., Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1997.
- Even-Shoshan, A.: A new concordance of the Bible : thesaurus of the language of the Bible Hebrew and aramaic roots, words, proper names phrases and synonyms Kiryat Sefer Publishing House, Jerusalem, 1988.
- Feuer, A. C.: ספר תהלים Tehillim, a new translation with a commentary anthologized from Talmudic, Midrashic and Rabbinic sources, Volume III Mesorah Publications, Brooklyn, N.Y., 1996.
- Freedman, D. N. Beck, A. B. Sanders, J. A.: The Leningrad Codex, Facsimile Edition, Wm. B. Eerdmans, Brill Academic Publishers, Grand Rapids, Mich., Leiden, 1998.
- Frensdorff, S.: Die Massora magna nach den ältesten Drucken mit Zuziehung alter Handschriften Massoretisches Wörterbuch oder die Massora in alphabetischer Ordnung, Verlagsbuchhandlung von Cohen& Risch, Hannover, Leipzig, 1876.

- Ginsburg, C. D.: The Massorah, translated into English with a critical and exegetical commentary, Vol.4. נדפס מחדש ע"י חוצאת מקור ירושלים תשל"א Maḳor, Yerushalayim, 1971.
- Goldingay, J.: Psalm 4: ambiguity and resolution, Tyndale Bulletin, 57 no 2 2006, 161-172.
- Goldingay, J.: Psalms, Baker Academic, Grand Rapids, Mich., 2006.
- Greek Septuagint (LXX1) Kraft/Taylor/Wheeler Septuagint Morphology Database v. 4.8 Copyright © 2012, Bernard A. Taylor and Dale M. Wheeler. All rights reserved. Septuaginta, edited by Alfred Rahlfs Editio altera by Robert Hanhart ©2006 Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart. See the module "Accordance Module Info" for more details. Version 5. 6.
- Gruber, M. I., Rashi's commentary on Psalms Brill, Leiden, Boston, 2004.
- מדרש תהלים, הנקרא מדרש שוחר טוב עם פירוש יקר, יצחק ביר שמשון, נתנאל דוד זיסבערג, ווארשא שנת תרל"ג 5633, 1873.
- Hebrew Masoretic Text with Andersen-Forbes Morphology (MT-AFD) The Andersen-Forbes Database, developed by Francis I. Andersen and A. Dean Forbes Copyright ¬© 2020 by Biblical Hebrew Resources, NPC All rights reserved. Used by permission. Version 2. 2.
- Jastrow, M.: A dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic literature, Luzac, London W. C., G. P. Putnam's Sons New York 1903.
- Karrer, M. Kraus, W.: Septuaginta Deutsch, Erläuterungen und Kommentare zum griechischen Alten Testament Band II Psalmen bis Daniel, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2011.
- KELLEY, P. H.; MYNATT, D. S.; CRAWFORD, T. G.; : The masorah of „Biblia Hebraica Stuttgartensia" : introduction and annotated glossary Grand Rapids, MI [etc.] 1998.
- ḳimḥi, d. Boksz, G. H.: The longer commentary of R. David Ḳimḥi on the first book of Psalms (I-X, XV-XVII, XIX, XXII, XXIV) Society for Promoting Christian Knowledge, London, New York The Macmillan Company 1919.
- König, E.: Hebräisches und aramäisches Wörterbuch zum Alten Testament, Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, Leipzig, 1936.
- Kraus, H.-J.: Psalmen, 1. 2. Teiband, Biblischer Kommentar Altes Testament, Band XV/1, Neukirchener Verlag der Buchhandlung des Erziehungsvereins, Neukirchen Kreis Mores 1960.
- Kraus, W. Karrer, M: Septuaginta Deutsch, Das griechische Alte Testament in deutscher Übersetzung, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2009.
- Kustár, Z.: A héber Ószövetség szövege, a masszoréta szöveghagyományozás és annak megjelenítése a Biblia Hebraicában, Kálvin, Budapest, 2010.
- Livingston, G. H. Cox, L. G. Kinlaw, D. F. Du Bois, L. J. Ford, J. Deasley, A. R. G.: Beacon Bible commentary. Volume I, Genesis through Deuteronomy Beacon Hill, Kansas City, Mo., 1969.
- Mandelkern, S. :Veteris Testamenti Concordantiae Hebraicae Atque Chaldaicae, Sumptibus Schocken Hierosolymis, Tel-Aviv, 1978.
- Martens, E. A: Jeremiah, Believers church Bible commentary, Scottdale, Pa.: Herald Press. Kitchener, Ontario 1986.
- Masora Thesaurus (Masora Thesaurus) Masora of Codex Leningrad (B19a) as arranged, deciphered, and annotated by Prof. Aron Dotan with the assistance of Nurit Reich, Tel Aviv University Copyright © 2014 by Prof. Aron Dotan. All rights reserved. Used by permission. Accordance edition hypertexted and formatted by OakTree Software, Inc. Version 5. 0.
- מדרש משלי , ווילנא , בדפוס וחואצות האלמה והאחים ראם חמשת אלפים ושש מאות וחמשים ושלש
- Midrasch Mischlé, Sammlung agadischer Auslegung der Sprüche Salomonis von Salomon Buber in Lemberg, Wilna Druck v. Witwe & Gebr. RoMM. 1893.;
- Midrasch Tehillim, oder, Haggadische Erklärung der Psalmen, Erster Band, Salomon Buber, Aug. Wünsche, Sigmund Mayer, Trier, 1892.
- Murphy, R. E.: Proverbs WBC Volume 22, Copyright © 1998 by Thomas Nelson, Inc., Zondervan, Grand Rapids, Michigan, 2014.

- Novum Testamentum Graece (New Testament in Greek) (NA28-T) Nestle-Aland, 28th Revised Edition, Edited by Institut für Neutestamentliche Textforschung Münster/Westfalen, Edited by Barbara and Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger. Copyright © 2012 by Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart. Used by permission. Morphological tagging by William D. Mounce and Rex A. Koivisto Copyright © 2003 William D. Mounce. Copyright © 2013 OakTree Software, Inc. All rights reserved. Version 3. 0.
- Pace, S.: Daniel, Smyth & Helwys Bible Commentary, Macon, Ga., 2008.
- Reddish, M. G.: Revelation Smyth & Helwys Pub., Macon, Ga., 2005.
- Strickman H. N.: Rabbi Abraham Ibn Ezra's Commentary on the First Book of Psalms, Chapters 1-41 Academic Studies Press, Boston, MA, 2009.
- The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament by Ludwig Koehler and Walter Baumgartnertranslated and edited under the supervision of M.E.J. Richardson © 1994, 1995, 1996, 1999, 2000 by Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands Electronic text hypertexted and prepared by OakTree Software, Inc. Version 3. 7.
- Thurston, B. B.: Reading Colossians, Ephesians, 2 Thessalonians: Reading the New Testament Smyth & Helwys Publishing, Macon, Georgia 2007.
- WEIL, G. E. : Massorah gedolah iuxta codicem leningradensem B 19 a ; Vol. I: Catalogi Romae 1971.
- Wünsche, A.: Bibliotheca rabbinica , eine Sammlung alter Midraschim, Der Midrasch Mischle, das ist die allegorische Auslegung der Sprüche Salomonis, Otto Schulze, Leipzig, 1885.
- Yeivin, I. Revell, E. J.:Introduction to the Tiberian Masorah The Society of Biblical Literature, Masoretic Studies Scholars Press, 1980.
- Zlotowitz, G. Goldwurm, H.: מסכת מגילה תלמוד בבלי [Masekhet Megilah] = Tractate Megillah : the Gemara : the classic Vilna edition, with an annotated, interpretive elucidation ... Mesorah Publications, Brooklyn, N.Y., 1991.
- https://www.mgketer.org/mikra/1/1/1/mg/70